

OŽIVLJAVANJE MILENGRADA*

Ivan Muhovec, Zagreb

ZANESENOST MILENGRADOM

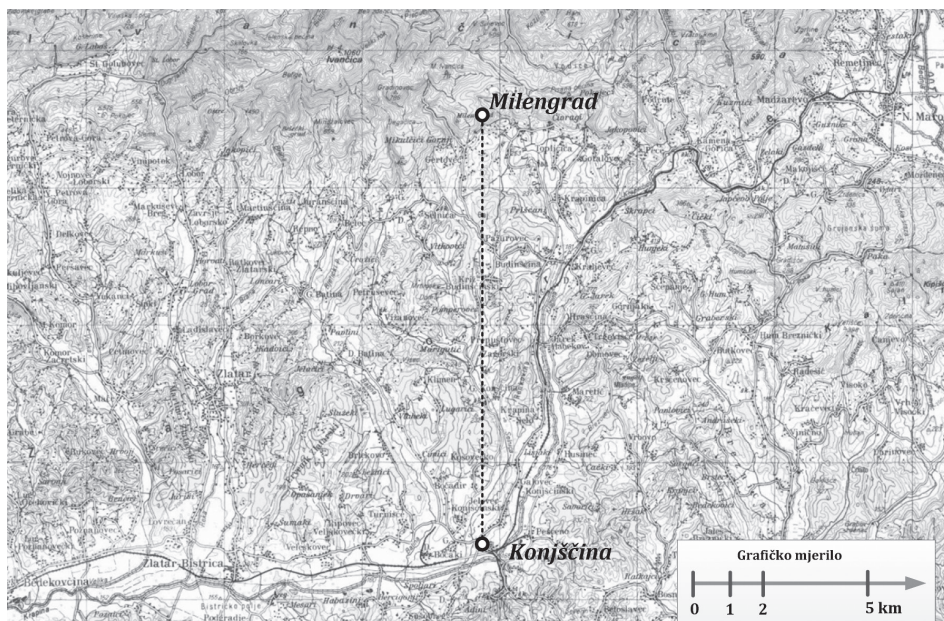
U nizu starih srednjovjekovnih gradova (burgova) koji se redaju duž južne ogrlice zagorske planine Ivanščice nalazi se i zagonetni Milengrad. Premda sam za Milengrad čuo još u djetinjstvu, prvi sam ga put posjetio prije, otprilike, 25 godina kada sam sa suprugom Majom krenuo planinarskom stazom od željezničke postaje u Budinščini, preko Zajezde i Milengrada do vrha Ivanščice. Tada smo se na toj gusto obrasloj utvrdi zadržali vrlo kratko, no oboje smo bili impresionirani njenim izgledom, ali još više položajem. Dvadesetak godina kasnije opet sam bio na Milengradu, no sada s prijateljem Marijanom Taučerom koji me je poveo na taj izlet jer je, spletom sretnih okolnosti, saznao za moju sklonost prema zagorskim graditeljskim starinama, osobito za srednjovjekovne burgove. Do tada je u središtu mog zanimanja bila konjščinska utvrda, što je i razumljivo, budući da su mi *korijeni* iz toga kraja, no Marijanu pripadaju zasluge da mi se odmah uz konjščinski Stari grad “postrojio” i Milengrad.

Možda začetke takvoj vezi valja tražiti prije skoro 500 godina, tj. u vrijeme kada su plemići iz obitelji Konjski odlučili izgraditi **vaserberg** (njem. Wasserburg) u močvarištu između dva kraka Selnice (u današnjoj Konjščini).

Ta nova renesansna utvrda (ali još uvijek s gotičkim reminiscencijama) izgrađena je, začudno, baš na istoj meridijanskoj liniji kao i Milengrad, ali 12-ak kilometara južnije (misli se na zračnu udaljenost).

Marijanova zanesenost Milengradom u sebi je imala nešto zarazno, pa i nije čudo da je uspio, u, inače, tradicionalno nepovjerljivih Zagoraca, u ovom slučaju mještana Grtovca, razbuditi onaj stupanj znatiželje koji ih je na kraju okupio u

* Osvrt na monografiju *Milengrad, zagonetna utvrda*

Sl. 1. Odnos Milenграда i Konjščine na topografskoj karti

Sl. 2. Naselje Grtovec sa svojim raštrkanim zaseocima u podnožju je gordog Milenграда

Bratovštinu Milengrad. No, Marijanovo uporno traganje za svakim onim pojedincem (ili ustanovom) koji bi mogli barem u nečemu pridonijeti otimanju od zaborava tog velebnog zamka dovela ga je do još jednog zaljubljenika u stare burgove.

Bio je to Kruno Sudec iz Državnog arhiva u Varaždinu koji već dugi niz godina obilazi i fotografira stara zdanja, ponajviše na području nekadašnje Varaždinske županije, a osobito srednjovjekovne burgove na pristrancima Ivanšćice. Rekli bismo, vatra je ubrzo naišla na suho lišće i „plamen“ se razbuktao. Rezultat takve „interakcije“ objavljivanje je monografije pod nazivom „Milengrad, zagonetna utvrda“, u izdanju Državnog arhiva u Varaždinu.

SADRŽAJ MONOGRAFIJE

Monografija je objavljena u Varaždinu 2011. godine pod autorstvom Krune Suca i Damira Hrelje, a uz predgovor Drage Miletića te objavljeni razgovor s Marijanom Taučerom (*Spašavanje iz sjene*).

Sl. 3. Pogled na Milengrad s istoka, tj. s pozicije jedinog mogućeg prilaza

Knjiga je organizirana tako da je ukupno 165 stranica podijeljeno u 7 poglavlja koja nose naslove: *Milengrad - paradigma za sudbinu razvalina hrvatskih plemićkih gradova* (D. Miletić); *Milengrad - fragmenti prošlosti* (D. Hrelja); *Arhitektura plemićkog grada* (D. Hrelja); *Fotodokumentacija Konzervatorskog zavoda u Zagrebu - 1953. izbor* (K. Sudec); *Fotodokumentacija - 2010./i poneka impresija* (K. Sudec); *Spašavanje iz sjene - razgovor s Marijanom Taučerom* (K. Sudec); *Maketa, snimke makete Marijana Majdaka*.

Nakon toga je pridodan i faksimil Rješenja kojim stari grad Milengrad dobiva status kulturnog dobra te na samom kraju monografije (str. 167) zahvala obitelji Kiš Šaulovečki na posudbi i suglasnosti za objavljivanje rodoslovnog stabla obitelji Herković, te zahvala Ministarstvu kulture RH i Gradu Varaždinu na financijskoj potpori.

OSVRT NA DVA OSVRTA

Objavljivanje (foto)monografije ubrzo su popratila i dva napisana afirmativna osvrta. Jedan je osvrt Ivančice Jež (Hrvatski institut za povijest) koja na zaključuje kako knjiga *Milengrad, zagonetna utvrda* predstavlja vrijedno nastojanje Državnog arhiva u Varaždinu da Milengrad približi što širem krugu čitatelja, a ujedno i poticaj znanstvenoj i stručnoj javnosti na sustavno istraživanje i zaštitu tog vrijednog ostvarenja srednjovjekovnog graditeljstva.

U *Vijencu*, književnom listu za umjetnost, kulturu i znanost (br. 475 od 17.V.2012.) Nives Opačić je napisala vrlo nadahnuti prikaz fotomonografije o Milengradu, apostrofirajući i presudnu zaslugu Marijana Taučera za "otrgnuće od zaborava" tog zagonetnog burga.

Autorica konkretno navodi: "..., zauzimanjem pravog zaljubljenika u Milengrad, Marijana Taučera, i na temelju njegove izmjere staroga grada - ni pad ni lom ključne kosti prilikom mjerenja nisu ga mogli odvratiti od namjere da dade izraditi i maketu dragog mu Milengrada - pa je 2004. godine napravljena temeljna maketa Milengrada u mjerilu 1:200, a kasnije i u mjerilu 1:100, jedna je od papira, a druga od furnira".

Dalje Nives Opačić dodaje: "Da bi se dobile točne mjere, valjalo je zarašteni stari grad naprije dobro očistiti, jer je - kao i većina takve nacionalne baštine - bio potpuno obrastao u šikaru i nepristupačan."

Da, i tog se posla Marijan zdušno prihvatio i godinama ga samozatajno obavljao, a onda su se (kao u nekom filmu) milengradskom zanesenjaku počeli pridruživati pojedini domaći ljudi, Grtovčani, a kad netko to postigne, i to svojim sugestivnim primjerom, a ne autoritetom vlasti, može se tada reći da je takav

Sl.4. Maketa Milengrada (Marijan Majdak, M 1:100) – pogled s istoka (usporediti sa slikom 3)

čovjek lučonoša produhovljenosti. To je danas tim vrednije postignuće ukoliko se u vidu ima neobuzdani nasrtaj konzumerizma koji čovjeka svodi na nezasiťnog potrošaća svega onog što nosi atribuciju materijalnog.

PRELISTAVANJE MONOGRAFIJE

Na samom početku monografije dočekuje nas dopadljiva reprodukcija nekog starog crteža na kojem je prikazana gradnja kamenog burga koji čak ima i neke sličnosti s Milengradom (recimo, pogled sa sjeveroistoka) no, oćito nije rijeć o Milengradu. Dalje slijedi vrlo jasan isjećak stare topografske karte u središtu koje je *Mellengrad* (tj. Milengrad). Valja primijetiti da dotićna karta pored vrijednih informacija o toponimima toga doba (upisanih na tada uobićajeni naćin), sadrži i neke netoćnosti (npr. *Bellecz* sa crkvom nacrtan je bliže Milengradu nego starom burgu Belecgradu), pa i zbunjujuće pogreške (naznaćeno je, npr., da potok Batina izvire kod Milengrada, a to je ustvari potok Milnica koji nešto niže utjeće u Selnicu, dok tok prave Batine uopće nije naznaćen, a trebao bi zapoćeti kod Belecgrada i teći pored Gornje i Donje Batine do rjećice Krapine kod Konjščine).

Ovo poglavito navodim stoga što u izučavanju starih dokumenata nika-
da ne treba manjkati opreza. Čini mi se da su autori monografije svoj oprez u
vezi s Milengradom metaforički iskazali u sintagmi *Milengrad, zagonetna utvr-
da*. Mnogo je tu zagonetki i mnogo je nepoznanica. Drago Miletić stoga već u
uvodnom poglavlju kreće tragom naših ranih modernih povjesničara (Ivana
Kukuljevića Sakcinskog, Lopašića, Hirca pa umjetničkog fotografa Ivana Standla,
a potom pak Laszowskog i Szabe). Posebno je indikativan citat iz knjige Gjure
Szabe *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* iz 1920., gdje kaže:

*“I nijemi kamen može mnogo pričati, ali će to razumjeti samo onaj, koji se
potruži da taj govor i razumije, dok će svakom drugom kamen ostati samo kame-
nom, a razvalina bit će mu pusta rpa kamenja.”*

U toj je jednostavnoj rečenici rečeno više negoli bi stalo u jednu knjigu. Tu
se zasigurno i krije odgovor zašto je kod nas tako uobičajen ignorantski odnos
prema kulturno–povijesnom nasljeđu!

Ljudi do toga malo drže jer o tome malo znaju!

Miletić citira i Dragutina Hirca (1853. – 1921.) koji je krajem XIX. st. poho-
dio Milengrad, pri čemu ga se posebno dojmio položaj toga burga, pa je napisao:

*“U prvi mah ne razabireš ogromne razvaline grada jer se je poput Velikog
Kalnika uzidao među pećine, tek kad si podoštrio pogled, zagledaš pojedine mu
zidove i podore.*

*Niknuo je na vrletnoj visini poviše potoka Milnice, koji teče duboko usječenim
jarkom.*

*Ima pod gradom jedna stijena u prilici zida, kakove nema nijedan grad u domo-
vini i kad zirneš u onu propast, zacrni ti se pred očima. Brijeg Raščina (Hraščina)
na kojem je grad, zarastao je hrastom i guštikom tako, da se čovjek samo teško
probija.”*

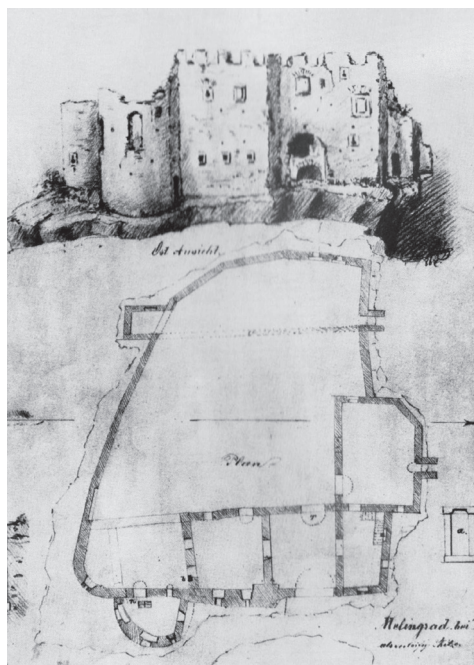
Valja primijetiti da Hirc govori o brijegu *Raščina* (Hraščina) na kojem se
nalaze ruševine Milengrada.

Saznao sam da današnji naraštaji naselja Grtovca ne zovu više tim imenom
brijeg na kojem je burg, a razlog bi svakako mogao biti i taj što se nedaleko
Grtovca nalazi staro naselje Hraščina sa svojom zanimljivom crkvom Sv. Nikola.

U drugom poglavlju monografije D. Hrelja donosi fragmente iz prošlo-
sti Milengrada koristeći se poglavito starim dokumentima Državnog arhiva u
Varaždinu. Već u uvodnom dijelu autor kaže da se u literaturi mogu naći razni
navodi o njegovom prvom spomenu u pisanim izvorima, te ističe kako je neobič-
no da se burg već u prvoj polovici XVII. st. spominje kao ruševna utvrda. Nadalje,
Hrelja se bavi i imenom burga, *Milen* i *Melen*, ali i *Zaježda*. Naziv *Zaježda* spomi-
nje se vezano za obitelj Herkfy koja se naziva Herkfy de Zaježda.

Ako se povežu Herkfy s utvrdom Milengrad, onda se nekom rekurzijom mogao nastanak burga smjestiti u XIII. stoljeće. To bi moglo biti podudarno s tadašnjim općim trendom izgradnje čvrstih fortifikacijskih zdanja nakon tatarske provale u naše krajeve (1241./1242.). Zanimljiv prikaz rodoslovnog stabla obitelji Herkfy (akvarel iz 1811. u vlasništvu obitelji Kiš-Šaulovečki iz Ščrbince) uklopljen je također u to poglavlje (premda zbog velikog smanjenja taj prikaz, nažalost, nije čitljiv).

Članovi obitelji Herkfy de Zaezda (Zayezda) u većem se broju isprava spominju u XV. i u prvoj polovici XVI. st. s tim da je upravo tada od nadimka Herk izvedeno prezime Herkfy, kao i hrvatska varijanta Herkovicz. Nakon što se Katarina Herković 1536. godine udala za Nikolu Patačića, dio posjeda Herkovića kao i plemićki grad Zajezda (Milengrad) prenesen je kao miraz u suvlasništvo Patačića. S obzirom da loza Herković izumire u XVII. stoljeću, posjed s Milengradom ostaje u cijelosti u rukama Patačića. U to je vrijeme Milengrad već napušten, a po prestanku turske opasnosti Patačići grade skladni barokni dvorac (1740. godine) u današnjoj Zajezdi (dvorac nažalost propada, pa se može očekivati da će uskoro biti nalik Milengradu!). Budući da je Milengrad prepušten zubu vremena gotovo već sto godina prije izgradnje dvorca u Zajezdi, Hrelja postavlja logičko pitanje gdje su kroz to vrijeme Patačići prebivali? No usprkos stoljećima napuštenosti i zapuštenosti Milengrad i danas fascinira svojim moćnim ostacima.

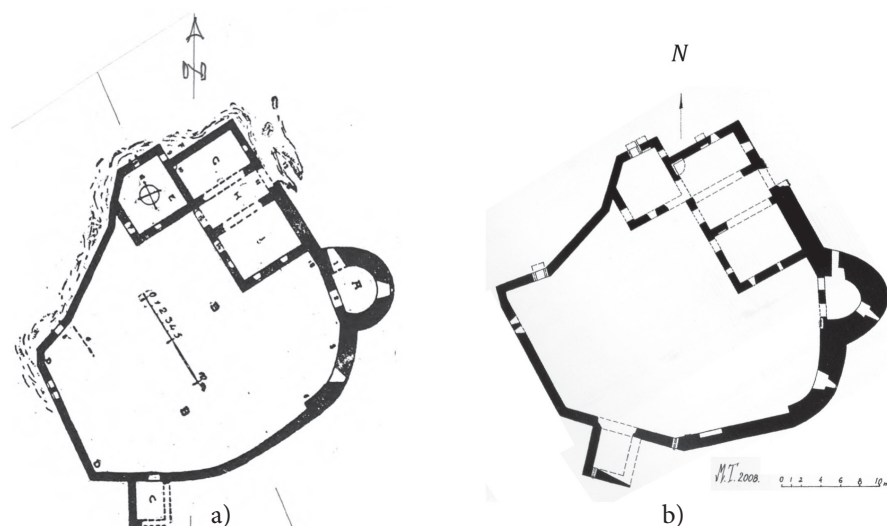

Sl. 5. Najstariji poznati tlocrt i nacrt Milengrada koji je izradio Mekovec iz Varaždina 1867. godine

U sljedećem je poglavlju monografije Hrelja upravo stavio naglasak na arhitekturu tog velebnog zdanja. Već na početku tog poglavlja nalazi se najstariji poznati nacrt i tlocrt Milengrada, još iz godine 1867., koji je, prema navodima Gj. Szabe, nacrtao Mekovec iz Varaždina. Čovjek mi je zamalo prezimenjak pa je red da i ja njegov crtež uvrstim u ovaj moj esej (slika 5).

U monografiji je objavljeno još nekoliko tlocrta Milengrada (str. 144) od kojih ovdje prilažemo tlocrt Gjüre Szabe iz 1939. te tlocrt prema pomnim izmjerama Marijana Taučera iz 2008. godine (slika 6). Taučerov tlocrt jedva se nešto razlikuje od tlocrta Zorislava Horvata koji je nastao nešto ranije, no očito je da se poprilično razlikuje od onog iz 1867. a donekle i od onog Gjüre Szabe.

No, razlika koju ću ovdje posebno naglasiti odnosi se na pravac jug – sjever, tzv. vektor sjeverne orijentacije (N).¹ Ako se uzme da je Taučerov sjeverni smjer ispravan, onda su Mekovec i Szabo u otklonu oko 30°.

Sl. 6. Noviji tlocrti Milengrada: (a) G. Szabo, 1929.; (b) M. Taučer, 2008.

¹ Ovdje neće biti na odmet naglasiti da je polazište za opće prostorno sagledavanje kao i za svaku detaljniju položajnu analizu (urbanih cjelina ili pojedinačnih građevina) nužno raspolažati s raščišćenim orijentacijskim odnosima. U pravilu bi svaka situacijska skica ili tlocrtni prikaz građevine morao pored mjerila (pogodno je grafičko mjerilo) imati i naznaku sjevernog pravca (N) kao i dominantnu os (DO) prikazanog kompleksa ili pojedinačne građevine. Uz to, poželjno je na tom grafičkom prikazu upisati azimut A_{DO} do dominantne osi; i konačno, crtež tako smjestiti na papir da vektor sjever (N) bude paralelan s bočnim rubovima papira (jer u svijesti je suvremenog čovjeka duboko usađena upravo takva orijentacija). Nažalost, u pretežitom dijelu publiciranih radova autori se ne drže tog pravila (ili samo površno) pa time i nehotice uskraćuju korisniku/čitatelju niz vrijednih informacija, a nerijetko stvaraju i nepotrebnu konfuziju.

No, vratimo se razložno satkanom tekstu Damira Hrelje u poglavlju *Arhitektura*. Jasno je da raspravu o arhitekturi treba započeti s nastankom zamka, pa nas Hrelja izvještava o tomu da je Uprava za zaštitu kulturne baštine u svom Rješenju utvrđivanja statusa kulturnog dobra (10.III.2008.) za Milengrad navela da je građen tijekom 2.–3. desetljeća XVI. st. Hrelja podastire podatke prema kojima je to ipak moralo biti znatno ranije.

Nakon toga, Hrelja sustavno opisuje tj. rekonstruira arhitekturu grada prema vidljivim ostacima i prema povijesnim dokumentima. Smješten na nadmorskoj visini od 430 m i okvirnih dimenzija 35×29 metara (nepravilni četverokut), grad pokazuje jasne znakove kronoloških mijena, od gotike (koju, npr., nedvojbeno reprezentiraju neki kameni nadvratnici, te jedna zanimljiva prozorska klupčica) pa do ranonovovjekovnih karakteristika svojstvenih za fortifikacijske građevine s povećanom otpornošću na topovske projekte (zaobljena bitnička kula koja je isturena jugoistočno od glavnog ulaza u stari grad).

Fotodokumentacija koja slijedi kroz naredna dva poglavlja (iz 1953. i iz 2010.), a koju je sredió i vlastitim snimkama oplemenio (2010.) Kruno Sudec, na iscrpan ali i umjetnički način ilustrira tekstove D. Hrelje, no nudi i više od toga. Sve fotografije u tom dijelu knjige orijentacijski su vezane za umanjene Taučerove tlocrte - što čitatelju omogućuje da se u potpunosti snalazi u širokoj paleti slika snimljenih s raznih stajališta i s fotoaparatom usmjerenim u raznim smjerovima.

Na kraju je monografije objavljen razgovor s Marijanom Taučerom, pa mi se čak čini da bi svaki onaj koji uzme tu monografiju u ruke najprije trebao pročitati upravo to poglavlje.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Monografija koju sam prethodno opisao po mojem dubokom uvjerenju zaslužuje svaku pohvalu.

Prije svega, uopće je fascinantno da zapravo jedan amater, zahvaljujući svojoj zanesenosti potkrijepljenoj i vlastitim primjerom samoprijegorne aktivnosti, skrene pogled lokalnih ljudi, ali i profesionalnih institucija i pojedinaca na ljepotu, vrijednost i stanje jednog grandioznog zdanja koje predstavlja dio nacionalne povijesti i svima zajedničke baštine. Zahvaljujući tome, pokrenuti su emotivni, ali i neki institucionalni, mehanizmi koji su doveli do statusa zaštite Milengrada te do objave vrijedne monografije. Time je u ovoj početnoj fazi napravljen važan korak koji će barem potencijalno potaknuti razvitak novih snaga i ideja za izučavanje, zaštitu i promociju Milengrada.

Na samom kraju nudim i svoj skromni prilog vezan za neka jezična pitanja, i to poglavito iz “škrinjice” vlastitog životnog iskustva. Najprije ću se pozabaviti nazivima Milengrad i Zajezda s kojima se problematizira u monografiji.² Mislim da su ti nazivi po svom značenju usko povezani. Nesumnjivo, *Milengrad* je nastao od *Melin-grada* odnosno od imenice *melin* koja se i danas otprilike tako izgovara (često i *meljin*) u tom dijelu Zagorja, a znači *mlin*.

Očito je da su vlasnici burga imali barem jedan mlin na potoku ispod zamka (danas se potok zove Milnica), a u ta je vremena mlinarenje bila plemićka povlastica, pa je posjedovanje mlina bilo nešto poput današnjeg posjedovanja manje tvornice. Nadovežimo na to da je za veću efikasnost mlina potrebno imati i prikladnu vodnu akumulaciju tik uzvodno od mlina. Potok je trebalo dakle pregraditi, a to se ponegdje i danas kaže da vodu treba zajezditi. Naime, stara riječ *jezditi* znači otprilike: brzo se kretati.³ Znači, da se brzi potok umiri (i time stvori akumulacija) treba ga ‘zajezditi’.

Sažeto rečeno, *Meljingrad/Milengrad* i *Zajezda* smisljeno su potpuno sukladni nazivi.

Drugo na što ću se osvrnuti plemići su Herkfy. U monografiji se kaže da je to plemićko prezime nastalo od nadimka *Herk*, što je za mene zanimljiv podatak budući da me silno podsjeća na obitelj Herg koja je (u vrijeme mog djetinjstva) u Ivancu imala mlin na donjem toku Bistrice. U Ivancu sam sretao još jedno vrlo slično prezime, *Hrg*, a posebno me privukao pok. svećenik Metod Hrg (Ivanec, 1916. – Zagreb, 1989.) koji je bio arhivist, povjesničar crkvene i nacionalne povijesti, a nedavno sam vidio da je pokopan na ivanečkom groblju u grobnici obitelji Kukuljević–Sakcinski uz svoga prijatelja Ladislava Šabana. Da, i još nešto, dok sam išao u pučku školu u Konjščini (Crkveno selo), družio sam se s danas pokojnim Jožom Hrkcom. Joža je bio iz zaselka na Hrkčevom bregu u konjščinskom Jertovcu, ali ne vjerujem da je ikad bio na Milengradu, pa ga možda i ne smijem povezivati s Herkfyjima, premda me snažne asocijacije vuku na to.

² Vezano za specifičnu problematiku zagorskog govora u tom kajkavskom području od velike koristi može biti nedavno obranjeni diplomski rad Vedrane Gudek (*Opis govora Gornje Konjščine*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2013.).

³ Zgodan je primjer sintagma *Četiri jahača apokalipse*, koja na slovenskom glasi: *Štiri apokaliptična jezdeca*.